

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Філологічний факультет

Кафедра філософії та культурології



“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Декан філологічного факультету

*[Signature]* /проф. Борис БУНЧУК/

“*12*” *серпня* 20*24* року

**РОБОЧА ПРОГРАМА**  
навчальної дисципліни

**ІСТОРІЯ УПЦ**

*обов'язкова*

Освітньо-професійна програма «Богослов'я»

Спеціальність 041 Богослов'я

Галузь знань 04 Богослов'я

Рівень вищої освіти перший (бакалаврський)

філологічний факультет

Мова навчання українська

Чернівці 2024 рік

Робоча програма навчальної дисципліни Історія УПЦ складена відповідно до освітньо-професійної програми «Богослов'я», спеціальності 041 Богослов'я, першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, затвердженої Вченою радою Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (Протокол № 4 від «24» квітня 2023 р.).

Розробник: **Балух Василь Олексійович**, доктор історичних наук, професор кафедри філософії та культурології

Викладач: **Балух Василь Олексійович**, доктор історичних наук, професор кафедри філософії та культурології

Погоджено з гарантом ОП і затверджено на засіданні кафедри філософії та культурології

Протокол № 1 від «12» серпня 2024 року

Завідувач кафедри філософії та культурології



(підпис)

Ольга РУПТАШ

Схвалено методичною радою філологічного факультету

Протокол № 1 від «12» серпня 2024 року

Голова методичної ради філологічного факультету



(підпис)

Алла АНТОФІЙЧУК

## Пояснювальна записка

### 1. Анотація дисципліни (призначення навчальної дисципліни).

Висвітлити факти, що характеризують життя Української Православної Церкви, використавши весь доступний історичний матеріал, критично його опрацювати, встановивши справжнє, автентичне, відкинувши фальсифіковане й зазначивши сумнівне, і викласти весь отриманий і критично перевірений матеріал з дотриманням відповідних правил, розглянути еволюцію релігійних поглядів населення та визначити фактори, які вплинули на цей процес; дослідити особливості становища церкви в Україні в різні історичні періоди.

**2. Мета навчальної дисципліни:** подати розуміння основних подій з історії Української Православної Церкви від часу становлення до відновлення Української церковної автокефалії, потребу її вивчення, розвиток церковної історіографії, огляди документальних джерел. Цей навчальний курс розрахований на студентів, які вже мають базові знання з історії України, релігієзнавства, дохристиянських вірувань населення давньої України до її хрещення.

**3. Пререквізити.** До початку вивчення даного курсу здобувач вищої освіти має вивчити «Історію української культури», «Церковнослов'янську мову», «Вступ до богословських наук», «Історію Древньої Церкви», «Гомілетіку» чи «Риторіку». Паралельно разом із цією дисципліною «Ісагогіку, герменевтику та екзегетику Нового Завіту», «Історію Помісних Православних Церков» чи «Історію Давніх Східних Церков», «Історію та віровчення РКЦ» чи «Історію Західних віровизнань», що підвищує ефективність засвоєння курсу.

### 4. Результати навчання

Відповідно до ОП «Богослов'я» **програмні результати** навчання після засвоєння дисципліни такі:

- розуміти специфіку богослужбових (літургійних) та духовних (молитовних) практик в різних богословських традиціях (ПР 6);
- мати знання змісту основних законодавчих документів, що стосуються свободи совісті та релігійних організацій в Україні та світі (ПР 7);
- знання спектру релігійних моделей виховання особистості та розбудови суспільства (ПР 8);
- відтворювати і аналізувати основні етапи історії богословської традиції (ПР 10);
- з'ясувати роль, вплив та значення історичного, соціально-політичного, мовно-культурного контексту на формування основних богословських доктрин і практик (ПР 13);
- установлювати взаємозв'язки між конкретними богословськими традиціями і сучасною культурою (ПР 14);
- розвинути знання і навички, щоб навчатися на освітньому рівні «магістр» (ПР 33).

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент має набути таких компетентностей:

**Знати:**

- основні етапи історії інституційного оформлення Помісної Православної Церкви на теренах України від зародження до відновлення її автокефалії на початку ХХ ст.;
- історичні факти з історії УПЦ для подальшого зрозумілого і недвозначного донесення власних обґрунтованих висновків, а також знань та пояснень, до фахівців і нефахівців, зокрема до осіб, які навчаються;
- канонічно-богословські засади утворення помісних Церков та узагальнення цих знань на індивідуальному або суспільному рівні з урахуванням соціальних і етичних питань;
- специфіку богословського підходу до вивчення церковного життя, суспільства, соціальних груп, спільнот, організацій, взаємодії особистості та суспільства, церковних відносин з державою;
- особливості буття Православ'я в Україні в різні історичні періоди її буття;
- необхідний комплекс джерел та літератури;
- основні проблеми з тематики даного курсу;
- важливі дати та події, пов'язані з релігійною та церковною історією України;
- видатних осіб, які зробили внесок у розвиток релігії та церковного життя в Україні.

**Вміти:**

- пов'язувати і порівнювати результати досліджень різних богословсько-історичних традицій та шкіл, щодо інституційного оформлення помісних Церков та УПЦ зокрема;
- засвоїти систему знань про життя Української Православної Церкви та роль святих Отців Церкви, видатних богословів, церковних діячів та релігійних мислителів у становленні християнської думки та християнської моралі;
- володіти і застосовувати різні загальні та спеціальні методи дослідження історії УПЦ;
- вільно орієнтуватися в структурі церковного устрою Української Православної Церкви;
- систематизувати і аналізувати джерела до курсу;
- узагальнювати фактичний матеріал, набутий під час лекцій та самостійно опрацьованої літератури;
- робити висновки з вивченої теми;
- приймати рішення у складних і непередбачуваних умовах, що потребує застосування нових підходів та прогнозування;

- оцінити передбачуваний та непередбачуваний контекст чи ситуацію і продемонструвати вміння і застосування богословського аналізу та осмислення для вирішення проблемного питання;
- проектувати, планувати і проводити історико-богословські дослідження та здійснювати їх інформаційне, методичне, матеріальне, фінансове та кадрове забезпечення.

Перелік мінімуму знань, умінь, навичок, необхідних для подальшої практичної діяльності, що повинні отримати студенти в результаті вивчення дисципліни «Історія Української Православної Церкви»:

- здатність до критичного розуміння історичного розвитку УПЦ та методів його осмислення у навчанні чи професійній діяльності та на межі міжпредметних зв'язків;
  - застосовувати набуті знання про процеси становлення церковно-релігійної думки та історіографії УПЦ у міждисциплінарних дослідженнях;
- здатність до самостійного та автономного навчання упродовж життя.

## 5. Опис навчальної дисципліни

### 5.1. Загальна інформація

Назва навчальної дисципліни <u>Історія Української Православної Церкви</u>												
Форма навчання	Рік підготовки	Семестр	Кількість			Кількість годин						Вид підсумкового контролю
			кредитів	годин	змістових модулів	лекції	практичні	семінарські	лабораторні	самостійна робота	індивідуальні завдання	
Денна	3	5-6	7	210	4	45		30		135		іспит
Заочна												

### 5.2. Навчальний контент освітньої компоненти

Модуль 1.		
Тема 1.	Вступ до історії Української Православної церкви. Хронологічні рамки курсу.	2
Тема 2.	Християнські ідеї на українських землях до прийняття християнства	2
Тема 3.	Цивілізаційний вибір князя Володимира	3
Тема 4.	Формування церковно-адміністративної структури Київської Церкви	2
Тема 5.	Духовне життя в Київській Русі домонгольського періоду	3
Модуль 2.		
Тема 1.	Київська митрополія від 1240 до 1458 рр.	3
Тема 2.	Внутрішнє управління Церкви в XIV – XVI ст. Церковна ієрархія й церковне управління; право патронату і його наслідки.	3
Тема 3.	Відношення до Православної церкви на українських землях з боку державної влади і різних конфесій.	2

<b>Модуль 3.</b>		
<b>Тема 1.</b>	<b>Правове положення Православної Церкви в Польсько-Литовській державі до кінця XVI століття.</b>	<b>2</b>
<b>Тема 2.</b>	<b>Українська церква часів Реформації</b>	<b>3</b>
<b>Тема 3.</b>	<b>Берестейська церковна унія 1596 р. та її наслідки</b>	<b>3</b>
<b>Тема 4.</b>	<b>Православні церковні братства і їх значення для збереження осередків православ'я після Берестейської унії</b>	<b>2</b>
<b>Тема 5.</b>	<b>Запорозьке козацтво у боротьбі за відновлення православної ієрархії</b>	<b>2</b>
<b>Тема 6.</b>	<b>Боротьба українського духовенства за незалежність та збереження православної ідентичності.</b>	<b>2</b>
<b>Модуль 4</b>		
<b>Тема 1.</b>	<b>Інкорпорація Київської митрополії до Московського патріархату</b>	<b>2</b>
<b>Тема 2.</b>	<b>Церковне життя на Правобережній Україні в XVIII ст.</b>	<b>2</b>
<b>Тема 3.</b>	<b>Православна Церква на західноукраїнських землях в період панування Австро-Угорщини.</b>	<b>2</b>
<b>Тема 4.</b>	<b>Православна Церква України в XIX- на початку XX ст.</b>	<b>2</b>
<b>Тема 5.</b>	<b>Православ'я в Україні в часи незалежності. Отримання Томоса.</b>	<b>3</b>

### 5.3. Зміст лекційних занять

№	Назва теми		
1.	<p><b>Вступ до історії Української Православної Церкви. Хронологічні рамки курсу.</b> Історія Церкви як наука. Хронологічні рамки курсу Вивчення історії Церкви в ХХ ст. Сучасна історико-церковна наука в Україні.</p>	2	
2.	<p><b>Християнські ідеї на українських землях до прийняття християнства.</b> Проповіді апостола Андрія Первозваного. Шляхи проникнення християнства на землі Київської Русі. Місія святих рівноапостольних Кирила і Мефодія. Гіпотези доволодимирового хрещення Русі. Прийняття християнства княгинею Ольгою.</p>	2	
3.	<p><b>Цивілізаційний вибір князя Володимира.</b> Суспільно-політичні та ідейні корені прийняття християнства. Створення Володимиром язичницького пантеону. Форми і методи християнізації Русі. Наслідки християнізації Русі</p>	3	
4.	<p><b>Формування церковно-адміністративної структури Київської Церкви.</b> Час виникнення Київської митрополії та перші митрополити Київські. Роль Візантійської імперії у формуванні структури Київської церкви. Відносини новоутвореної Церкви з князівською владою. Церковне судочинство. Створення єпископських кафедр у Київській Русі. Вплив феодальної роздробленості на організаційну структуру Церкви. Формування церковної маєтності.</p>	2	
5.	<p><b>Духовне життя в Київській Русі домонгольського періоду.</b> Роль християнства у поширенні грамотності, освіти і наукових знань. Літературна творчість. Проповіді як моральний контент давньоруської культури. Церковна архітектура і сакральне мистецтво. Культура повсякдення русичів.</p>	3	
6.	<p><b>Київська митрополія від 1240 до 1458 рр.</b> Вплив зруйнування Києва на становище Київської митрополії. Перші київські митрополити після занепаду Київської держави. Галицька митрополія і галицькі митрополити. Утворення Литовсько-Руської держави. Перші ввдомості про Литовську митрополичу кафедру.</p>	3	



	Боротьба за митрополичу кафедру при Ольгерді. Князь Литовський Вітольд і собор 1415 р. в Новогрудку. Останні митрополити другої доби історії Української Церкви.		
7.	<b>Внутрішнє управління Церкви в XIV – XV ст. Церковна ієрархія й церковне управління; право патронату і його наслідки.</b> Розлад внутрішнього життя Церкви після татарської навали. Церковні собори в XIII – XV ст. Посилення церковно-адміністративної влади митрополита. Єпархії та єпархіальні управління. Кревська унія 1385 р. і Городельський акт 1413 р.	2	
8.	<b>Відношення до Православної церкви на українських землях з боку державної влади і різних конфесій.</b> Відношення до Церкви татарської влади. Взаємовідносини Церкви і держави в Галицько-Волинському князівстві. Зміни становища Церкви після приєднання Галицької землі до Польщі. Відношення литовських князів до Православної церкви в XIV ст.	2	
9.	<b>Правове положення Православної Церкви в Польсько-Литовській державі до кінця XVI століття.</b> Роль Флорентійської унії в історії українського православ'я. Релігійна ситуація в Україні напередодні Берестейської унії. Церковна ієрархія і церковне управління.	2	
10.	<b>Українська церква часів Реформації.</b> Поширення реформаційних ідей на українських землях. Роль протестантських течій в розвитку української культури. Єзуїти та їхня діяльність на українських теренах. Протестантські рухи в Україні: лютерани, кальвіністи, соцініяни, «Чеські брати».	2	
11.	<b>Берестейська церковна унія 1596 р. та її наслідки.</b> Релігійна ситуація напередодні Берестейської унії. Причини запровадження Берестейської унії. Поділ Київської митрополії на православну й унійну. Ігнатій Потій і Йосиф Велямин Рутський. Наслідки та значення Берестейської унії для Українського православ'я.	3	
12.	<b>Православні церковні братства і їх значення для збереження осередків православ'я після Берестейської унії.</b> Виникнення церковних братств та їхні функції. Надання ставропігійного статусу братствам. Братства в обороні православної віри. Оцінка діяльності братств.	3	
13.	<b>Запорозьке козацтво у боротьбі за відновлення православної ієрархії.</b>	2	

	<p>Козацтво в обороні Православної церкви. Участь гетьманів у відновленні православної ієрархії. Значення відновлення православної ієрархії в розвитку Української церкви.</p>		
14.	<p><b>Боротьба українського духовенства за незалежність та збереження православної ідентичності.</b> Зародження ідеї Київського патріархату. Проекти універсальної унії Мілетія Смотрицького і Петра Могили. Боротьба Сильвестра Косіва проти засилля Московського патріархату. Взаємодія гетьмана І. Виговського і митрополита Діонісія Балабана у боротьбі з Московією. Дії Московії та українських ієрархів по підпорядкуванню Київської митрополії.</p>	3	
15.	<p><b>Інкорпорація Київської митрополії до Московського патріархату.</b> Політика Московії, гетьманів і вищого духовенства по підпорядкуванню Київської митрополії. Посольство Микити Алексеєва та Івана Лисиці на Схід. Вплив інкорпорації Київської митрополії на становище Православної церкви в Україні.</p>	2	
16.	<p><b>Церковне життя на Правобережній Україні в XVIII ст.</b> Унійний відрух на Правобережній Україні. Перехід на унію православних братств. Переведення на унію Перемиської, Львівської та Луцької єпархій.</p>	2	
17.	<p><b>Православна Церква на західноукраїнських землях в період панування Австро-Угорщини.</b> Реформування церковної системи на Правобережній Україні. Трансформація церковно-адміністративного устрою Південної України та Бессарабії. Буковинська церква в умовах австрійської влади.</p>	2	
18.	<p><b>Православна Церква України в XIX - на початку XX ст.</b> Закон про свободу совісті 1905 р. Офіційна церква і побутова релігійність українського народу. Український церковно-культурний потенціал, його роль і праця на службі по культурному піднесенню Московщини у XVIII столітті. Єпископ Андрій Бачинський (1772-1809). Перехідний стан української церкви: від незалежності до втрати самостійності. Чинники, які сприяли втраті самостійності Київської митрополії. Обмеження й ліквідація особливостей православної церкви в Україні. Правовий стан православного духовенства в Україні під час</p>	3	

	<p>царювання Єлизавети релігії.          Антиукраїнська політика Катерини II.          Уніфікація церкви на московський кшталт, зросійщення духовенства, витравлення національно-релігійних традицій.          Наслідки антиукраїнської церковної політики російського самодержавства.</p>		
19.	<p><b>Православ'я в Україні в часи незалежності. Отримання Томоса.</b>          Відродження УАПЦ.          Поділ Православ'я на УПЦ МП і УПЦ КП. Роль патріарха Філарета.          Боротьба УПЦ КП за автокефалію.          Отримання Томоса та утворення Православної Церкви України.          Блаженіший Митрополит Епіфаній – Предстоятель ПЦУ.</p>	3	
<b>Теми семінарських занять.</b>			
1.	<p><b>Формування церковно-адміністративної структури Київської Церкви.</b>          Час виникнення Київської митрополії та перші митрополити Київські.          Роль Візантійської імперії у формуванні структури Київської церкви.          Відносини новоутвореної Церкви з князівською владою.          Церковне судочинство.          Створення єпископських кафедр у Київській Русі.          Вплив феодалної роздробленості на організаційну структуру Церкви.          Формування церковної маєтності.</p>	2	
2.	<p><b>Київська митрополія від 1240 до 1458 рр.</b>          Вплив зруйнування Києва на становище Київської митрополії.          Перші київські митрополити після занепаду Київської держави.          Галицька митрополія і галицькі митрополити.          Утворення Литовсько-Руської держави. Перші ввідомості про Литовську митрополічу кафедру.          Боротьба за митрополічу кафедру при Ольгерді.          Князь Литовський Вітольд і собор 1415 р. в Новогрудку.          Останні митрополити другої доби історії Української Церкви</p>	3	
3.	<p><b>Внутрішнє управління Церкви в XIV – XV ст</b>          Розлад внутрішнього життя Церкви після татарської навали.          Церковні собори в XIII – XV ст.          Посилення церковно-адміністративної влади митрополита.          Єпархії та єпархіальні управління.          Кревська унія 1385 р. і Городельський акт 1413 р.</p>	3	
4.	<p><b>Українська церква часів Реформації.</b>          Поширення реформаційних ідей на українських землях.          Роль протестантських течій в розвитку української культури.</p>	3	

	Єзуїти та їхня діяльність на українських теренах. Протестантські рухи в Україні: лютерани, кальвіністи, соцініяни, «Чеські брати».		
5.	<b>Берестейська церковна унія 1596 р. та її наслідки.</b> Релігійна ситуація напередодні Берестейської унії. Причини запровадження Берестейської унії. Поділ Київської митрополії на православну й унійну. Ігнатій Потій і Йосиф Велямин Рутський. Наслідки та значення Берестейської унії для Українського православ'я.	3	
6.	<b>Митрополит Петро Могила та його доба.</b> Реформи митрополита Петра Могили. Легалізація православної церкви. Нормалізація стосунків з державою. Реформи церковного управління Київської митрополії в Могилянську добу. Значення діяльності П. Могили для внутрішнього розвитку та для всього православного світу. Відродження православ'я України Петром Могилою.	3	
7.	<b>Козацькі війни і церковне життя.</b> Українські архієреї на службі імперії. Роль союзу православної церкви і козацтва у відновленні та розвитку церковного життя. Конфесійна політика гетьмана П. Конашевича-Сагайдачного. Спроби поєднання греко-католицької та православної церков. Проект «універсальної унії». Церковно-релігійний чинник у національно-визвольній війні українського народу середини XVII ст. Політика українських гетьманів і вищого духовенства стосовно духовного центру підпорядкування Київської митрополії. Церковне життя українського населення в XVII ст. Українське козацтво як нова сила в обороні Української Православної Церкви. Національно-історичне значення відновлення православної ієрархії в житті українського народу. Становище Української Православної Церкви перед повстанням Б. Хмельницького в 1648 р. Козацтво і Богдан Хмельницький в обороні свободи православ'я й проти унії.	3	
8.	<b>Соборна діяльність Церкви в XVII ст.</b> Особливості процесу будівництва церков у Запорізькій Січі. Внутрішньоцерковна організація, структура, клір у Запорізькій Січі. Характерні риси релігійності запорізьких козаків. Організація богословської освіти в Києво-Могилянській академії. Роль Феофана Прокоповича в організації богословської	3	

	освіти. Особливості викладання богословських курсів в академії. Духовні впливи Києво-Могилянської академії. Церковна автономія Запорізької Січі у XVIII ст.		
9.	<b>Церковне життя на Правобережній Україні в XVIII ст.</b> Спільні корені молдавсько-українських і галицько-буковинських взаємовідносин. Спільна церква русинів (українців) і молдован. Буковинська церква в умовах австрійської влади. Доля Православної Церкви й православних українців під Польщею від часу підпорядкування Української Православної Церкви юрисдикції Московської Патріархії. Внутрішнє життя Православної Церкви на українсько-білоруських землях під Польщею у XVIII ст. Особливість православного собору (1685) в Києві (есе, до 5 стор.).	2	
10.	<b>Православна Церква на західноукраїнських землях в період панування Австро-Угорщини.</b> Реформування церковної системи на Правобережній Україні. Трансформація церковно-адміністративного устрою Південної України та Бессарабії.	2	
11.	<b>Православна Церква України в XIX- на початку XX ст.</b> Закон про свободу совісті 1905 р. Офіційна церква і побутова релігійність українського народу. Український церковно-культурний потенціал, його роль і праця на службі по культурному піднесенню Московщини у XVIII столітті. Єпископ Андрій Бачинський (1772-1809). Перехідний стан української церкви: від незалежності до втрати самостійності. Чинники, які сприяли втраті самостійності Київської митрополії. Обмеження й ліквідація особливостей православної церкви в Україні. Правовий стан православного духовенства в Україні під час царювання Єлизавети релігії. Антиукраїнська політика Катерини II. Уніфікація церкви на московський кшталт, зросійщення духовенства, витравлення національно-релігійних традицій. Наслідки антиукраїнської церковної політики російського самодержавства.	3	

\* ІНДЗ – для змістового модуля, або в цілому для навчальної дисципліни за рішенням кафедри (викладача).

## 6. Система контролю та оцінювання

### Види та форми контролю

Формами поточного контролю є усна чи письмова (тестування, есе, реферат, творча робота, лабораторна робота) відповідь студента та ін.

Формами підсумкового контролю є залік (5 семестр), екзамен (6 семестр).

### Засоби оцінювання

Засобами оцінювання та демонстрування результатів навчання можуть бути:

- контрольні роботи;
- стандартизовані тести;
- проекти (наскрізні проекти; індивідуальні та командні проекти; дослідницько-творчі та ін.);
- реферати;
- есе;
- студентські презентації та виступи на наукових заходах.

### Критерії оцінювання результатів навчання з навчальної дисципліни

(Критерієм успішного проходження здобувачем освіти підсумкового оцінювання може бути досягнення ним мінімальних порогових рівнів оцінок за кожним запланованим результатом навчання навчальної дисципліни.

Мінімальний пороговий рівень оцінки варто визначати за допомогою якісних критеріїв і трансформувати його в мінімальну позитивну оцінку використовуваної числової (рейтингової) шкали).

### Система оцінювання та вимоги 5 семестр, форма контролю – залік

Поточне тестування та самостійна робота								Залік	Сума
Змістовий модуль №1					Змістовий модуль № 2				
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	40	100
7	7	8	8	8	8	7	7		

T1, T2 ... T4 – теми змістових модулів.

### 6 семестр, форма контролю – іспит

Поточне тестування та самостійна робота											Підсумковий тест (іспит)	Сума
Змістовий модуль №1						Змістовий модуль № 2						
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	T10	T11	40	100
5	6	5	6	5	6	5	5	6	5	6		

T5, T6, T7 – теми змістових модулів.

### Шкала оцінювання: національна та ЄКТС

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ЄКТС	Оцінка за національною шкалою	
		для іспиту, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	

81-89	<b>B</b>	добре	зараховано
71-80	<b>C</b>		
61-70	<b>D</b>	задовільно	
50-60	<b>E</b>		
35-49	<b>FX</b>	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	<b>F</b>	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

### 5. Рекомендована література

1. Балух В.О., Коцур В.П., Шкрібляк М.В. Релігійний чинник соціокультурних розколів в українській історії. Київ, 2023. 382 с.
2. Власовський І. Нарис історії Української православної церкви. Репринтне видання. – Київ, 1998. – Т. 1. – 296 с.; Т. 2. – 398 с.; Т. 3. – 309 с.
3. Возний І.П. Дохристиянські вірування давнього населення України. Конспект лекцій. – Чернівці, 2011. 272 с.
4. Головащенко С. Історія християнства: Курс лекцій. Київ, 1999. 352 с.
5. Грушевський М. С. З історії релігійної думки в Україні. Київ, 1992. 192 с.
6. Грушевський М.С. Духовна Україна: зб. творів. Київ, 1994. 556 с.
7. Діанова Н.М. Історія релігії та церкви в Україні. Навчальний посібник до спеціального курсу для студентів історичного факультету. Частина перша: ІХ – ХІХ ст. Одеса, 2006. 104 с.
8. Довбищенко М.В. Волинська шляхта у релігійних рухах (кінець ХVІ – перша половина ХVІІ ст.). Київ, 2008. 882 с.
9. Іларіон, митр. Українська Церква: Нариси з історії Української Православної Церкви. Київ, 2019. 286 с.
10. Ісіченко І., архиеп. Історія Христової Церкви в Україні. 5-е вид. Харків, 2013. 760 с.
11. Історія релігії в Україні. Навчальний посібник. / за ред. А.М. Колодного, П.Л. Яроцького. Київ, 1999. 735 с.
12. Історія релігії в Україні: у 10-ти тт. / редкол.: А. Колодний (голова) та ін. Київ, 1996-1998. Т. 1. Дохристиянські вірування. Прийняття християнства / за ред. Б. Лобовика. – Київ, 1996. 384 с.; Т. 2: Українське православ'я / за ред. проф. П. Яроцького. Київ, 1997. 458 с.; Т. 3: Православ'я в Україні. / за ред. А. Колодного, В. Климова. Київ, 1999. 560 с.
13. Історія української православної Церкви. Харків, 2019. 256 с.
14. Історія церкви та релігійної думки в Україні: у 3-х кн.: навч. посіб. для студентів вищ. навч. закл. / голов. ред. С. В. Головка. – Київ, 1994. Кн. 1: Середина ХV - кінець ХVІ століття / В. І. Ульяновський. 1994. 250 с.; Кн. 2: Середина ХV – кінець ХVІ століття / Ульяновський В. І.; голов. ред. С.

- В. Головка. 1994. 254 с.; Кн. 3: Кінець XVI – середина XIX століття / О. П. Крижанівський, С. М. Плохій. 1994. 334 с.
15. Колодний А. Україна в її релігійних виявах. Львів, 2005. 336 с.
  16. Крижанівський В.П. Історія церкви та релігійної думки в Україні: Навч. посібник: У 3-х кн. Кн. 3. Кінець XVI – середина XIX століття. Київ, 1994. 335 с.
  17. Крисаченко В.С. Україна на сторінках Святого Письма та витяги з першоджерел, що засвідчують процес поширення християнства на теренах України від апостола Андрія до князя Володимира. Київ, 2000. 486 с.
  18. Лужицький Г. Українська церква між Сходом і Заходом: нарис історії Української Церкви. Філадельфія, 1954. 723 с.
  19. Мудрий Софрон, ЧСВВ, владики. Нарис історії Церкви в Україні. 4-е вид. Жовква, 2010. 544 с.
  20. Огієнко І. (митрополит Іларіон). Українське монашество. Київ, 2002. 394 с.
  21. Перші українські проповідники і їх твори. 2-е вид. Рим, 1973. 188 с.
  22. Плохій С. Наливайкова віра: Козацтво та релігія в ранньомодерній Україні / пер. з англ. Софії Грачової. Київ, 2005. 496 с.
  23. Сліпий Й., митрополит. Історія Вселенської Церкви на Україні: [в 4 т.] Рим, 2001. Т. 1: Від апостольських часів до князювання св. княгині Ольги (I–X століття). 261 с.; 2003. Т. 2: Друга золота доба: від загального введення християнства св. Володимиром до викликання церковного роздору за князя Володимира Мономаха (988-1125 р.). 336 с.; 2000. Т. 3. Ч. 1: Від впровадження царгородського роздору на Україні до введення Флорентійської Унії (1125-1439). 278 с.; 1996. Т. 4. Ч. 1: Від Флорентійської до Берестейської Унії (1439-1596). 523 с.
  24. Степовик Д.В. Історія української ікони X–XX століть = A history of Ukrainian icon in the 10th-20th centuries. 2-ге вид., стер. Київ, 2004. 436 с.
  25. Тимошенко Л. Берестейська унія 1596 р.: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Дрогобич, 2004. 195 с.
  26. Федорів Ю. Історія Церкви в Україні. – Репринт. вид. Львів, 2001. 362 с.
  27. Шевченко В. Православно-католицька полеміка та проблеми унійності в житті Русі-України. Київ, 2002. 416 с.
  28. Яковенко Н. Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI–XVIII ст. Київ, 2002. 416 с.

## 6. Інформаційні ресурси

1. Збірник праць ювілейного конгресу: Науковий конгрес у 1000-ліття хрещення Русі-України у співпраці з Українським Вільним Університетом. – Мюнхен, 1988/1989. – XVI. – 1002 с. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://diasporiana.org.ua/religiya/6566-yuvileyniy-zbirnik-prats-naukovogo-kongresu-u-1000-littya-hreshhennya-rusi-ukrayini/>
2. Історія Православної Церкви в Україні. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела:



[https://pidruchniki.com/12521228/religiyeznavstvo/istoriya\\_pravoslavnoyi\\_tserkvi\\_ukrayini](https://pidruchniki.com/12521228/religiyeznavstvo/istoriya_pravoslavnoyi_tserkvi_ukrayini)

3. Короткий нарис історії Української Православної Церкви. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://mamajeva-sloboda.ua/publ/korotkyi-narys-istoriyi-ukrayinskoyi-pravoslavnoyi-tserkvy/>
4. Православна Церква України: шлях крізь віки (Короткий історичний нарис) – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <https://www.pomisna.info/uk/tserkva/istoriya/>
5. Релігії та Церкви в Україні: історія та сучасність // Основи філософських знань – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <https://subject.com.ua/philosophy/osnovi/233.html>
6. Українська церковна історіографія. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0\\_%D1%86%D0%B5%D1%80%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0\\_%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D1%86%D0%B5%D1%80%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0_%D1%96%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F)
7. Хронологія історії Української Православної Церкви – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://orthodox.org.ua/page/khronolog%D1%96ya>
8. Хронологія християнства в Україні. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A5%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F\\_%D1%85%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%8F%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0\\_%D0%B2\\_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A5%D1%80%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F_%D1%85%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%8F%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%B0_%D0%B2_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96)